УДК 336.711.65 (477)

Вишивана Б.М.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Терешко О.М.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ОВЕРСАЙТ ПЛАТІЖНО-РОЗРАХУНКОВИХ СИСТЕМ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті визначено роль центрального банку в системі регулювання та нагляду за платіжними системами. Аргументовано, що нагляд НБУ за платіжно-розрахунковими системами відбувається на підставі механізму оверсайта. Уточнено сутність поняття «механізм оверсайта платіжно-розрахункових систем» і розроблено його структуру. Обґрунтовано незавершеність процесу формування механізму оверсайта в Україні, запропоновано шляхи його вдосконалення.

Ключові слова: оверсайт, платіжно-розрахункові системи, центральний банк, механізм оверсайта, ризики платіжно-розрахункових систем, міжнародні стандарти оверсайта.

Постановка проблеми. У сучасній економіці платіжно-розрахункові системи – один з ключових елементів фінансової інфраструктури, адже їх надійне функціонування є запорукою стабільності фінансової системи, ліквідності фінансового ринку, здешевлення та спрощення платіжних процесів, проведення грошово-кредитної політики. Безперебійні та ефективні платіжні механізми сприяють поліпшенню розподілу фінансових ресурсів, економічному зростанню та підвищенню суспільного добробуту. Тому порушення роботи платіжно-розрахункових систем може негативно позначитися на фінансовій стабільності держави, спричинити суттєві ризики в діяльності економічних суб'єктів. У зв'язку з цим актуальність регулювання та нагляду за діяльністю платіжних систем, їхнього удосконалення та розвитку відповідно до міжнародних стандартів, забезпечення ефективного управління потенційними та наявними ризиками зростає з року в рік.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню механізмів безготівкових розрахунків, платіжних систем, пошуку шляхів їх ефективного функціонування, регулювання та нагляду присвячені роботи деяких вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема, Ю. Балакіної, Т. Кокколи, О. Махаєвої, С. Міщенко, С. Науменкової та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас потреба розвитку та вдосконалення вітчизняних платіжно-розрахункових механізмів, а відтак, системи нагляду за ними з метою управління ризиками в умовах фінансової нестабільності зумовлює необхідність подальшого вивчення, узагальнення й доопрацювання механізму оверсайта в Україні.

Мета статті полягає у науково-теоретичному обґрунтуванні, аналізі особливостей реалізації в Україні та розробці рекомендацій щодо вдосконалення оверсайта платіжно-розрахункових систем як функції центрального банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток платіжно-розрахункових систем обумовлений розвитком ринкової економіки, прогресивних технологій, які застосовують для проведення безготівкових розрахунків, а також постійно зростаючими потребами банків та їхніх клієнтів у доступі до зручних, оперативних, надійних і безпечних платіжно-розрахункових послуг. Фінансово-економічна криза в Україні демонструє зростаючу необхідність реформування платіжно-розрахункових систем, підвищення ефективності їхнього функціонування, в тому числі шляхом оптимального регулювання та нагляду, необхідність посилення яких обумовлена потребою мінімізації ризиків безготівкових розрахунків. Головні види ризиків, характерних для платіжних систем, і безготівкових розрахунків, які проводять через них, відображені в таблиці 1.

Для забезпечення безперебійного функціонування платіжно-розрахункових систем у разі виникнення будь-якого з перелічених у таблиці 1 ризиків, можливостей або мотивації їх окремих учасників може бути недостатньо, більше того, в умовах фінансової нестабільності така ситуація може спричинити значні втрати як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях. Вирішення такого роду проблем належить до компетенції не лише згадуваних систем, а й стає завданням державного значення.

Надзвичайно важливу роль у цих процесах відіграє центральний банк завдяки стимулюванню та підтримці розвитку платіжно-розрахункових систем через реалізацію своїх функцій. Конкретний перелік функцій центрального банку в діяльності платіжно-розрахункових систем залежить від цілей його діяльності, правових та інституційних чинників. Проте невід'ємним елементом діяльності центрального банку щодо забезпечення фінансової стабільності в умовах невизначеності та ризику є функція нагляду (оверсайта) за платіжно-розрахунковими системами.

Нагляд, або оверсайт, за платіжно-розрахунковими системами передбачає моніторинг, оцінку платіжних систем та, в разі потреби, ініціювання змін щодо їхньої діяльності. Головні відмінності між банківським наглядом та оверсайтом ілюструє таблиця 2.

Як видно з таблиці 2, функція оверсайта притаманна виключно центральному банку держави і спрямована на збереження безпеки й ефективності окремих платіжних систем або ринку безготівкових розрахунків в цілому. Водночас, як справедливо зауважує Ю. Балакіна [3, с. 45], існує тісний зв'язок між банківським наглядом та оверсайтом платіжних систем у частині необхідності злагодженої взаємодії між підрозділами центрального банку, зокрема, систематичного обміну інформа-

цією, узгодженого застосування заходів впливу до платіжних організацій/банків, планування проведення перевірок їхньої діяльності. Адже неефективна та недостатня взаємодія підрозділів, відповідальних за виконання перелічених функцій, може спричинити виникнення системного ризику і суттєвих проблем у банківській системі та платіжно-розрахунковій сфері.

На макрорівні оверсайт враховує загрози безпеки в разі взаємодії різних систем і окремі аспекти безпеки ринку в цілому, які впливають або не впливають на більше, ніж один об'єкт платіжної інфраструктури. На мікрорівні приділяють увагу безпеці, надійності та доступності окремих платіжних і розрахункових систем, а для тих, які є системно важливими, оверсайт охоплює також механізми забезпечення безперервної діяльності в умовах кризи [2, с. 160].

Оверсайт ґрунтується на таких міжнародних принципах [4, с. 2–4]:

1) прозорість (транспарентність) – оприлюднення центральним банком політики у сфері нагляду та вимог до платіжних систем;

2) міжнародні стандарти – прийняття центральним банком визнаних на міжнародному рівні стандартів платіжно-розрахункових систем;

3) достатні повноваження та можливості – наявність у центральних банків повноважень та можливостей для ефективного виконання функції оверсайта;

4) послідовність – стандарти оверсайта повинні застосовуватися послідовно до всіх аналогічних платіжно-розрахункових систем, включаючи системи, керовані центральним банком;

Таблиця 1

Види ризиків платіжних систем [1]

Види ризиків платіжних систем	Характеристика
Фінансові ризики	
Кредитний ризик	Ризик того, що учасник платіжної системи або інша організація, з якою платіжна організація платіжної системи має договірні відносини, не зможе виконати свої фінансові зобов'язання у платіжній системі в повному обсязі в установлений момент часу або в будь-який момент у майбутньому. У платіжній системі може виникати поточний кредитний ризик та/або потенційний майбутній кредитний ризик
Ризик ліквідності	Ризик того, що учасник платіжної системи або інша організація, з якою платіжна організація платіжної системи має договірні відносини, не матиме достатньо коштів для виконання своїх фінансових зобов'язань у платіжній системі належним чином у повному обсязі в установлений момент часу, але він зможе їх виконати в інший момент часу в майбутньому
Загальний комерційний ризик	Ризик погіршення фінансового стану платіжної організації платіжної системи в результаті зниження її доходів або збільшення видатків, унаслідок якого витрати перевищують доходи та призводять до втрат, покриття яких здійснюють за рахунок капіталу
Депозитарний ризик	Ризик втрати фінансових активів платіжної організації платіжної системи та/або фінансових активів, що передані платіжній організації платіжної системи учасником платіжної системи, з вини юридичної особи, що прийняла на зберігання ці фінансові активи
Інвестиційний ризик	Ризик втрати або недоступності фінансових активів платіжної організації платіжної системи та/або фінансових активів, що передані платіжній організації платіжної системи учасником платіжної системи, що виникає внаслідок їх інвестування
Інші види ризиків	
Правовий ризик	Ризик відсутності правового регулювання, зміни або непередбачуваного застосування положень законодавства, що можуть призвести до виникнення збитків платіжної організації платіжної системи та/або її учасників
Розрахунковий ризик	Ризик того, що розрахунки в платіжній системі не здійснюватимуться належним чином
Операційний ризик	Ризик того, що недоліки інформаційних систем або внутрішніх процесів, людські помилки, операційні збої (помилки чи затримки під час опрацювання, перебої в роботі систем, недостатня пропускна спроможність), втрата або витік інформації, шахрайство або порушення в управлінні внаслідок зовнішніх подій призведуть до скорочення, погіршення або зупинення надання послуг платіжною системою
Системний ризик	Ризик того, що неспроможність одного з учасників платіжної системи та/або оператора послуг платіжної інфраструктури виконати свої зобов'язання або порушення безперервності діяльності самої платіжної системи призведе до порушення діяльності учасників платіжної системи, інших установ або функціонування фінансової системи в цілому

Таблиця 2

Відмінності між банківським наглядом і оверсайтом [2, с. 163]

Пруденційний нагляд	Оверсайт
Поширюється на окремі установи та макрорівень	Поширюється на системи (в тому числі інструменти і механізми)
Помірковане управління / Контроль ризиків	Безперебійне функціонування систем, включаючи надійність і безпеку
Усестороннє нормативне регулювання	Поєднання моральних принципів і регулювання
Детальний моніторинг окремих установ	Моніторинг систем і механізмів їхнього функціонування
Проводить центральний банк або окремий орган	Проводить центральний банк

5) співпраця з іншими органами – центральні банки для підтримання безпеки та ефективності платіжно-розрахункових систем повинні співпрацювати з іншими центральними банками та органами влади.

Зазначені принципи застосовує під час проведення оверсайта і НБУ. Крім того, надзвичайно важливим питанням для проведення ефективного нагляду за платіжними системами в Україні є спільний оверсайт, адже, крім національних платіжних і розрахункових систем, на внутрішній фінансовий ринок впливають системи, платіжними організаціями яких є нерезиденти (транскордонні та мультивалютні платіжно-розрахункові системи). З огляду на це НБУ повинен співпрацювати з державними регуляторами та центральними банками інших країн, дотримуючись принципів спільного оверсайта.

Принципи, що регулюють спільний нагляд центральних банків, вперше було наведено у Звіті Комітету з міжбанківських схем неттингу центральних банків країн Групи Десяти від 1990 р. та відомі як стандарти Ламфалуссі. Згодом Комітет платіжних і розрахункових систем Банку міжнародних розрахунків доповнив згадані принципи, зазначивши, що сфера їхнього застосування не вичерпується схемами неттингу.

Стандарти Ламфалуссі не обмежують передбачені законодавством обов'язки центральних банків чи інших офіційних органів, які беруть участь у спільному нагляді, а навпаки, забезпечують механізм їхньої взаємодії для досягнення спільних цілей державної політики щодо досягнення ефективності та стабільності платіжних і розрахункових механізмів. Крім того, важливо, що перший принцип застосовують до всіх транскордонних і мультивалютних платіжних та розрахункових систем, а решту – тільки до систем, які вважають достатньо важливими з погляду реалізації обов'язків нагляду, щоб бути підґрунтям для організації спільного нагляду.

До принципів міжнародного спільного нагляду за платіжними та розрахунковими системами належать такі [4, с. 4–7]:

1) повідомлення – центральний банк держави, на території якої створено транскордонну або мультивалютну платіжну систему, має повідомити про її діяльність центральні банки інших держав, на території яких система функціонує;

2) головна відповідальність – центральний банк держави, на території якої розташовані транскордонні та мультивалютні платіжні й розрахункові системи, бере на себе головну відповідальність наглядати за ними;

3) оцінка системи загалом – центральний банк, наглядаючи за платіжною системою, повинен регулярно оцінювати її структуру та управління нею загалом, консультуючись з іншими офіційними органами;

4) розрахункові механізми – за визначення адекватності передбачених у платіжній системі процедур виконання розрахунків у певній валюті й заходів, які вживають у разі їхнього порушення, спільну відповідальність беруть на себе центральний банк-емітент і офіційний орган, який наглядає за системою;

5) системи, побудовані чи керовані неналежним чином – центральний банк повинен перешкоджати використанню транскордонної або мультивалютної платіжної чи розрахункової системи, коли він не впевнений у її належній побудові, механізмі управління нею, а також якщо її діяльність визнана ненадійною.

Необхідно зазначити, що з метою уніфікації міжнародних стандартів регулювання та нагляду, а також обмеження системного ризику, підвищення надійності й ефективності платежів, клірингу, розрахунків і обліку 2012 р. прийнято нові «Принципи для інфраструктур фінансового ринку» [5], які замінили впроваджені раніше «Ключові принципи для системно важливих платіжних систем», «Рекомендації для систем розрахунків цінними паперами» та «Рекомендації для центральних контрагентів». Згідно з цим документом, головними інфраструктурами фінансового ринку є багатосторонні системи, створені для забезпечення централізованого обліку, клірингу та розрахунків за платежами, цінними паперами, деривативами, а саме: системно важливі платіжні системи, системи розрахунків за цінними паперами, центральні депозитарії, центральні контрагенти й торгові репозиторії [6, с. 19–20].

Як зазначає Ю. Балакіна [7, с. 36], повністю або частково системно важливих платіжних систем стосуються 18, а систем розрахунків – 19 з 24 «Принципів для інфраструктур фінансового ринку», зокрема:

Принцип 1. Надійні, чіткі та прозорі правила і процедури роботи платіжно-розрахункових систем у країнах реєстрації або проведення комерційної діяльності платіжно-розрахункової системи та її учасників.

Принцип 2. Ефективна, чітка та прозора система управління, яка гарантує безпеку й ефективність діяльності платіжно-розрахункових систем та підтримку стабільності фінансової системи в цілому.

Принципи 3, 4, 7, 15, 16, 17. Чітка, документально оформлена система комплексного управління ризиками, у тому числі кредитним, ризиком ліквідності, загальним комерційним, депозитарним та інвестиційним, операційним.

Принцип 5. Вимоги до забезпечення та системи управління заставою у платіжних системах.

Принцип 8. Забезпечення своєчасного остаточного розрахунку.

Принцип 9. Проведення розрахунків у платіжній системі активами з низьким кредитним ризиком та ризиком ліквідності.

Принцип 10. Правила фактичної поставки реальних фінансових інструментів або товарів у внутрішніх документах системи розрахунків цінними паперами й управління ризиками, пов'язаними зі зберіганням і поставкою реальних фінансових інструментів або товарів.

Принцип 12. Управління ризиками в разі проведення розрахунків за угодами, які включають розрахунки за двома взаємозалежними зобов'язаннями.

Принцип 13. Чітко визначені й оприлюднені правила та процедури управління у разі невиконання зобов'язань учасником платіжно-розрахункової системи.

Принцип 18. Об'єктивні та публічно розкриті критерії участі в платіжно-розрахунковій системі.

Принцип 19. Виявлення, моніторинг та управління ризиками платіжно-розрахункової системи в разі багаторівневої структури участі.

Принцип 21. Забезпечення і підтримка ефективності та результативності роботи платіжно-розрахункової системи.

Принцип 22. Застосування міжнародних стандартів і процедур передачі інформації.

Принцип 23. Документальне оформлення та оприлюднення правил і процедур, що регламентують специфіку діяльності й участь у платіжно-розрахунковій системі.

Важливо, що центральні банки повинні застосовувати нові принципи як до приватних інфраструктур, що підлягають регулюванню та оверсайту, так і до власних систем. При цьому регулятори мають співпрацювати не лише на національному, а й на міжнародному рівні та забезпечити включення головних

положень згаданих принципів до нормативно-правової бази держави [6, с. 23].

В Україні оверсайт є відносно новою сферою діяльності Національного банку (НБУ). Концепцію запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні [10] схвалено Правлінням НБУ у 2010 р., а на законодавчому рівні [9] оверсайт визнано однією з ключових функцій центрального банку нашої держави лише 2012 р. Наприкінці 2014 р. Правління НБУ затвердило Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні [1], що визначає порядок проведення нагляду (оверсайта) платіжних систем, які діють на території України. Таким чином, в Україні на законодавчому рівні створено базу для застосування міжнародних стандартів оверсайта платіжно-розрахункових систем.

Аналіз законодавчих і нормативних документів, які регулюють діяльність платіжно-розрахункових систем в Україні, засвідчив, що реалізація нагляду (оверсайта) в Україні відбувається з урахуванням визнаних на міжнародному рівні принципів, методів та інструментів. Це дає підстави стверджувати, що регулювання і нагляд НБУ за платіжно-розрахунковими системами відбувається на підставі механізму оверсайта, який є похідним від фінансового та, як зазначають С. Науменкова

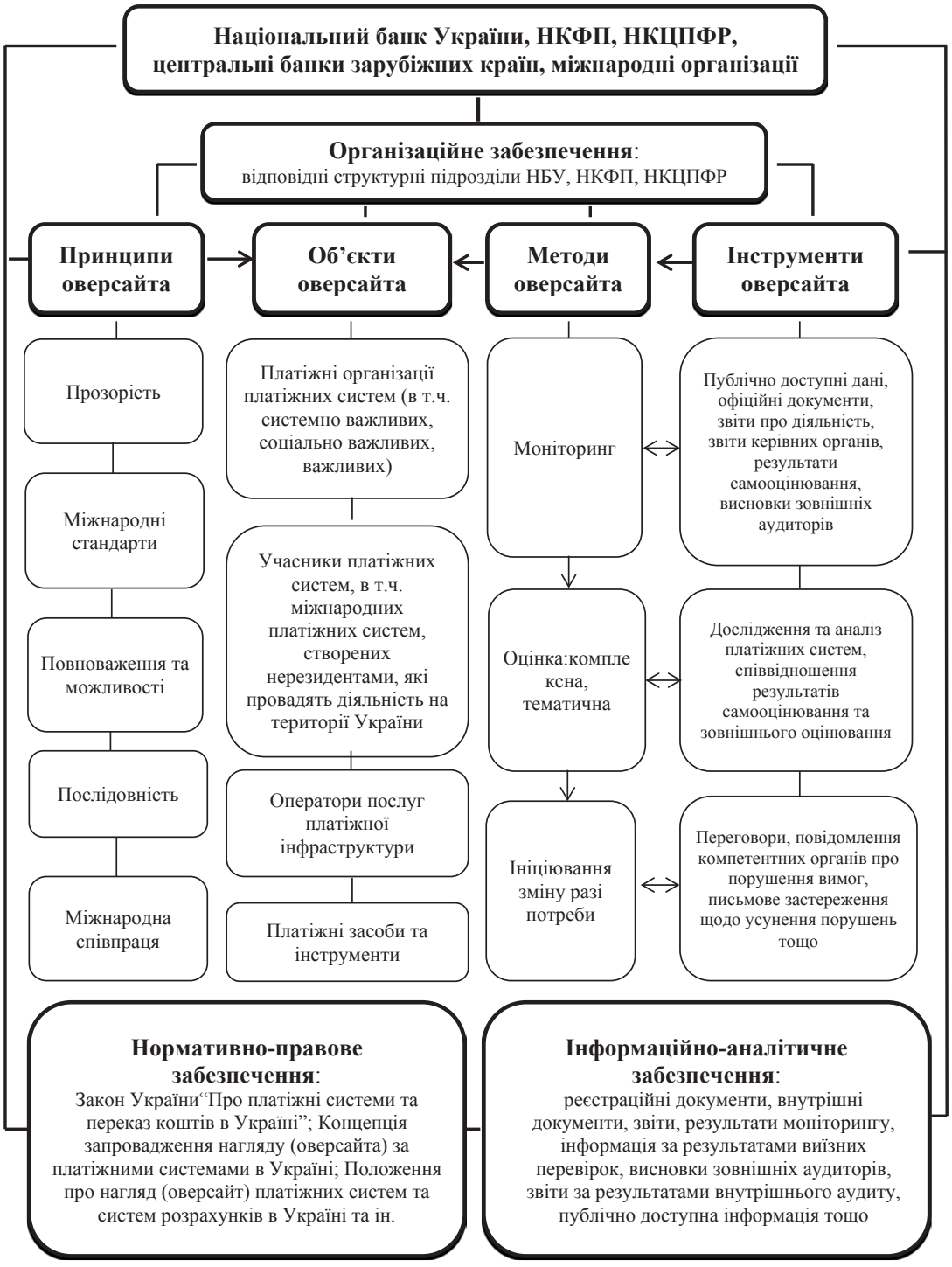

Рис. 1. Механізм оверсайта платіжно-розрахункових систем в Україні

Джерело: побудовано авторами з урахуванням положень [1; 9; 10]

та С. Міщенко [8, с. 68], є частиною механізму регулювання грошового обігу.

Розглянемо систему головних складових механізму оверсайта. Важливою умовою його дієвості в Україні, тобто забезпечення безперервного, надійного та ефективного функціонування платіжно-розрахункових систем, є наявність відповідного забезпечення використання методів та інструментів нагляду, зокрема, інформаційно-аналітичного, нормативно-правового та організаційного.

Враховуючи сказане вище, пропонуємо тлумачити механізм оверсайта як систему методів та інструментів нагляду, які використовує центральний банк з метою досягнення якісних характеристик функціонування платіжно-розрахункових систем на основі організаційного, нормативно-правового та інформаційно-аналітичного забезпечення. Структуру механізму оверсайта, розроблену авторами на основі систематизації та узагальнення вітчизняної законодавчої бази [1; 9; 10] відображено на рис. 1. Проаналізуємо детальніше сутність та види головних складових елементів механізму.

Головним суб'єктом оверсайта в Україні є НБУ, який для забезпечення фінансової стабільності має співпрацювати з центральними банками зарубіжних країн, міжнародними організаціями й іншими державними органами як у межах країни, так і на міжнародному рівні в рамках спільного оверсайта платіжно-розрахункових систем.

Об'єктами оверсайта в Україні, відповідно до законодавства [1; 9; 10], є платіжні організації платіжних систем, клірингові та процесингові установи, учасники платіжних систем, інші особи, уповноважені надавати окремі види послуг або виконувати операційні й інші технологічні функції в платіжних системах, учасники та користувачі міжнародних платіжних систем, створених нерезидентами, а також платіжні засоби і платіжні інструменти. Варто зазначити, що при визначенні переліку платіжних систем, які підлягають оверсайту, НБУ оцінює важливість платіжної системи за певними критеріями, поданими в таблиці 3.

Особливу увагу в досліджуваному нами механізмі варто приділити принципам оверсайта, які є основоположними елементами системи нагляду, оскільки налагоджують механізм, спрямовують його на розв'язання поставлених завдань і досягнення мети.

Принципи визначають характер дії окремих підсистем, їхніх елементів і механізму оверсайта в цілому. Тому зміна принципів може докорінно змінити дію самого механізму. В сучасних умовах реалізації механізму оверсайта в Україні для забезпечення досягнення якісних характеристик функціонування платіжно-розрахункових систем надзвичайно важливим є не лише декларування принципів оверсайта, а й обов'язкове дотримання їх на практиці.

Закон «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні» тлумачить оверсайт як діяльність НБУ, яка включає моніторинг платіжних систем, оцінювання їх на відповідність вимогам законодавства України та міжнародним стандартам оверсайта платіжних систем, у разі необхідності надання вказівок та реко-

Таблиця 3

Визначення важливості платіжних систем відповідно до Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні [1]

Категорії важливості платіжних систем	Критерії важливості платіжної систем
Системно важливі	1) платіжна система забезпечує проведення міжбанківських переказів, частка яких становить більше ніж 10% від загальної суми переказів, виконаних у країні системами міжбанківських розрахунків та через кореспондентські рахунки банків, відкриті в інших банках України; 2) платіжна система здійснює перекази коштів за правочинами з державними цінними паперами на відкритому ринку; 3) платіжна система забезпечує врегулювання зобов'язань учасників, які виникають в інших платіжних системах
Соціально важливі	1) платіжна система здійснює внутрішньодержавні перекази коштів та транскордонні перекази коштів, частка яких перевищує 10% від загальної суми переказів, виконаних системами переказу коштів, створених резидентами та нерезидентами; 2) платіжна система здійснює операції з використанням електронних платіжних засобів, частка яких перевищує 10% від загальної суми операцій, виконаних системами роздрібних платежів на території України
Важливі	1) платіжна система забезпечує проведення міжбанківських переказів, частка яких становить від 5 до 10% від загальної суми переказів, виконаних у країні системами міжбанківських розрахунків та через кореспондентські рахунки банків, відкриті в інших банках України; 2) платіжна система здійснює внутрішньодержавні перекази коштів та транскордонні перекази коштів, частка яких становить від 5 до 10% від загальної суми переказів, виконаних системами переказу коштів, створеними резидентами та нерезидентами; 3) платіжна система здійснює операції з використанням електронних платіжних засобів, частка яких становить від 5 до 10% від загальної суми операцій, виконаних системами роздрібних платежів на території України; 4) платіжна система здійснює внутрішньодержавні перекази коштів, частка яких становить більше ніж 5% від загальної суми внутрішньодержавних переказів коштів, виконаних системами переказу коштів, створеними резидентами та нерезидентами; 5) платіжна система здійснює транскордонні перекази коштів, частка яких становить більше ніж 5% від загальної суми транскордонних переказів, виконаних системами переказу коштів, створеними резидентами та нерезидентами. Національний банк має право визнати платіжну систему, що є єдиною на ринку за видом послуг, які надаються з її використанням, важливою платіжною системою

мендацій щодо удосконалення діяльності відповідних систем та застосування заходів впливу [9]. Відтак, на нашу думку, головними методами оверсайта є моніторинг і оцінювання платіжно-розрахункових систем і, в разі необхідності, надання вказівок і рекомендацій для вдосконалення їхньої діяльності, застосування заходів впливу до об'єктів оверсайта. Адже метод, як відомо, означає спосіб, прийом або систему прийомів для досягнення певної мети. З огляду на це можемо стверджувати, що методи оверсайта – це сукупність конкретних способів впливу, спрямованих на практичне досягнення поставленої мети, тобто нагляду (оверсайта). Своєю чергою, інструменти нагляду (оверсайта) – це засоби, які приводять в дію методи. Важливо зазначити, що один метод нагляду як спосіб впливу на об'єкти оверсайта може реалізуватися за допомогою кількох інструментів (рис. 1).

Надзвичайно важливе значення в механізмі оверсайта має організаційне й інформаційно-аналітичне забезпечення його реалізації. Функціонування механізму оверсайта в Україні забезпечують відповідні організаційні структури, зокрема, департаменти платіжних систем, роздрібних платежів, банківського нагляду, інформаційних технологій, інформаційної безпеки НБУ та ін. Крім того, при проведенні оверсайта важливою є співпраця з Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (НКФП) у разі входження до складу платіжної системи небанківських установ, які мають ліцензію на проведення переказу коштів, і Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) під час оверсайта систем клірингу та розрахунків за цінними паперами [11, с. 20].

Вплив центрального банку на розвиток платіжно-розрахункових систем є найефективнішим у разі чіткого й детального інформування ним інших ключових зацікавлених сторін цих систем про свої цілі, політику та проекти реформ. Центральний банк має забезпечити послідовне поширення інформації, використовуючи різноманітні комунікаційні механізми: законодавство, консультації, публікації власних досліджень у галузі платежів, інформування про роботу внутрішніх комітетів щодо координації платіжної політики тощо.

Крім того, з метою підвищення прозорості діяльності платіжно-розрахункових систем в Україні їхні платіжні організації зобов'язані оприлюднити на власному офіційному веб-сайті та регулярно оновлювати інформацію про реєстрацію в Реєстрі платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури, який веде НБУ; організаційну структуру платіжно-розрахункової системи та керівні органи платіжної організації; послуги, які система надає користувачам, та їхню вартість; умови участі в системі, перелік учасників тощо.

Відтак, головними джерелами інформації в процесі проведення оверсайта платіжно-розрахункових систем є публічно доступні дані про їхню структуру та функціонування, офіційні документи, звіти про діяльність, матеріали, які висвітлюють результати самооцінювання щодо відповідності діяльності системи політиці оверсайта центрального банку, інформація за результатами перевірок тощо.

Системна взаємодія усіх перелічених елементів механізму оверсайта платіжно-розрахункових систем дозволить, на нашу думку, створити в Україні належні умови для проведення ефективної регуляторної політики на національному платіжному ринку, стимулювання розвитку інноваційних платіжних інструментів та інфраструктури.

Висновки. Науково-теоретичне обґрунтування й аналіз особливостей реалізації в Україні механізму оверсайта платіжно-розрахункових систем дає підстави для таких висновків і рекомендацій.

1. Невід'ємним елементом діяльності центрального банку щодо забезпечення фінансової стабільності в умовах невизначеності та ризику є функція оверсайта платіжно-розрахункових систем. Необхідність оверсайта в Україні зумовлена високою ризикованістю діяльності платіжно-розрахункових систем, які схильні до фінансових (кредитний, ризик ліквідності, загальний комерційний, депозитарний та інвестиційний) та інших (правовий, розрахунковий, операційний, системний) видів ризиків.

2. Механізм оверсайта в Україні є похідним від фінансового та входить до структури механізму регулювання грошового обігу в частині регулювання безготівкових платіжно-розрахункових відносин.

3. На нашу думку, механізм оверсайта платіжно-розрахункових систем доцільно тлумачити як систему методів та інструментів нагляду, які використовує центральний банк з метою досягнення якісних характеристик функціонування платіжно-розрахункових систем на основі організаційного, нормативно-правового та інформаційно-аналітичного забезпечення. Відтак, вважаємо, що в механізмі оверсайта платіжно-розрахункових систем доцільно виділити такі елементи: суб'єкти та об'єкти, методи й інструменти оверсайта, а також організаційне, інформаційно-аналітичне та нормативно-правове забезпечення, які взаємодіють на умовах визнаних на міжнародному рівні принципів оверсайта.

4. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що формування механізму оверсайта в Україні є незавершеним. Це пов'язано з необхідністю:

– продовження процесу приведення вітчизняного нормативно-правового забезпечення механізму відповідно до найкращої міжнародної практики, передусім європейської, роз'яснення змін у нормативно-правових актах щодо оверсайта учасникам платіжно-розрахункового сектору, забезпечення адаптації нормативно-правової бази для використання новітніх ІТ-технологій;

– поступового переходу до проведення оверсайта на основі оцінки ризиків завдяки аналізу міжнародної практики, адаптації нормативних положень і внутрішніх регламентів та інструкцій регуляторів до міжнародних стандартів оверсайта, забезпеченню навчання персоналу, відповідального за проведення оверсайта, обміну досвідом з міжнародними регуляторами;

– забезпечення доступу до національного платіжно-розрахункового ринку міжнародних систем Інтернет-розрахунків, створення однакових конкурентних умов функціонування платіжно-розрахункових систем на ринку, впровадження інноваційних платіжних продуктів, розвиток електронних платежів, удосконалення розрахункової і клірингової інфраструктури, подальшого розвитку безготівкового обігу та роздрібних безготівкових платежів з використанням електронних платіжних засобів.

Реалізація перелічених вище заходів дозволить забезпечити досягнення ефективності, оперативності, економічності, надійності, безпеки, безперервності діяльності та зручності, тобто якісних характеристик, притаманних платіжно-розрахунковим системам, у довгостроковій перспективі. У свою чергу, ефективний оверсайт платіжно-розрахункових систем забезпечуватиме підтримання високого рівня довіри до них, захист їхніх

користувачів і учасників, стане важливим чинником забезпечення стабільності економіки на національному та міжнародному рівнях.

Література:

1. Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків в Україні : Постанова Правління НБУ від 28.11.2014 р. № 755 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0755500-14/page.
2. Kokkola T. The payment system.Payments, securities and derivatives, and the role of the Eurosystem / Editor Tom Kokkola. – ECB, 2010. – 369 p.
3. Балакіна Ю. Оверсайт платіжних систем: сутність і напрями впровадження в Україні / Ю. Балакіна // Вісник НБУ. – 2014. – № 7. – С. 44–50.
4. Central bank oversight of payment and settlement systems / Committee on Payment and Settlement Systems. – 2005. May – 61 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bis.org/publ/cpss68.pdf.
5. Principles for financial market infrastructures / The Committee on Payment and Settlement Systems and Technical Committee of the International Organization of Securities Commissions. – 2012. April – 182 p.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bis.org/publ/cpss101a.pdf.
6. Махаєва О. Основні інфраструктури сучасного фінансового ринку та міжнародні стандарти їх оверсайта / О. Махаєва // Вісник НБУ. – 2013. – № 7. – С. 18–24.
7. Балакіна Ю. Імплементація міжнародних стандартів у законодавство України щодо нагляду (оверсайта) платіжних систем та систем розрахунків / Ю. Балакіна // Вісник НБУ. – 2013. – № 12. – С. 35–41.
8. Науменкова С. Регулирование денежного обращения на основе использования методов и инструментов денежно-кредитной политики / С. Науменкова, С. Мищенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 6(147). – С. 66–71.
9. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 р. № 2346–III зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/page.
10. Концепція запровадження нагляду (оверсайта) за платіжними системами в Україні : Постанова Правління НБУ від 15.09.2010 р. № 426 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0426500-10.
11. Махаєва О. Оверсайт як функція центрального банку та концепція його введення в Україні / О. Махаєва // Вісник НБУ. – 2011. – № 4. – С. 18–22.

Вышивана Б.М., Терешко О.М. Оверсайт платежно-расчетных систем: теоретические аспекты и механизм реализации в Украине

Аннотация. В статье определена роль центрального банка в системе регулирования и надзора за платежными системами. Аргументировано, что надзор НБУ за платежно-расчетными системами происходит на основании механизма оверсайта. Уточнена сущность понятия «механизм оверсайта платежно-расчетных систем» и разработана его структура. Обоснована незавершенность процесса формирования механизма оверсайта в Украине, предложены пути его совершенствования.

Ключевые слова: оверсайт, платежно-расчетные системы, центральный банк, механизм оверсайта, риски платежно-расчетных систем, международные стандарты оверсайта.

Vyshyvana B.M., Tereshko O.M. Payment and settlement system oversight: theoretical aspects and mechanism of realization in Ukraine

Summary. The central bank's role in the system of regulation and supervision over payment systems has been defined in the article. It has been justified that the National Bank's supervision over payment and settlement systems is based on the oversight mechanism. The essence of the concept of payment and settlement system oversight mechanism has been specified and its structure developed. We have justified incompleteness of the process of oversight mechanism formation in Ukraine, suggested the ways to improve it.

Keywords: oversight, payment and settlement systems, central bank, oversight mechanism, risks of payment and settlement systems, international standards for oversight.